

Цимбалюк В. І.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Національного університету водного
господарства та природокористування

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ В СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджується правова природа режиму окремого проживання подружжя. Проаналізовано історичний аспект її виникнення. Наведено критерії розмежування інститутів розірвання шлюбу та сепарації. Окреслено напрями вдосконалення сімейного законодавства.

Ключові слова: режим окремого проживання подружжя, сепарація, сімейне право.

Постановка проблеми. Режим окремого проживання подружжя належить до інститутів, які не повністю врегульовані законодавчо, що викликає певні труднощі при його застосуванні. На жаль, законодавством хоча і передбачена можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя, проте чітко не визначено механізму реалізації подружжям зазначеного права, що стає підставою для критичних висновків правознавців щодо практичної необхідності встановлення такого режиму, а також його узгодженості з чинним законодавством.

Інститут сепарації був предметом дослідження таких науковців, як Н. Аблятіпова, Е. Багач, В. Борисова, В. Гопанчук, Л. Драгневич, І. Жилінкова, О. Калітенко, В. Крижна, Б. Левківський, Т. Лежнева, С. Лепех, М. Німак, Я. Новохатська, З. Ромовська, В. Труба, С. Фурса, Є. Харитонов, Ю. Червоний, С. Черноп'ятов, М. Ясинок, та інших.

Метою статті є дослідження історії виникнення та правової природи інституту окремого проживання подружжя і пошук шляхів вдосконалення сімейного законодавства.

Виклад основних положень дослідження. Вважається, що інститут окремого проживання подружжя був започаткований у шлюбно-сімейних відносинах у Західній Європі ще в XVI столітті. У 1563 р. Тридентський собор Римської католицької церкви заборонив розірвання шлюбу, ввівши одночасно *separatio a mensa et thoro* – відлучення від стола і ложа, яке не прирівнювалося до розірвання шлюбу, однак дозволяло подружжю жити окремо. При цьому відлучення від стола означало припинення майнових відносин між ними, зокрема звільнення чоловіка від обов'язку утримувати дружину. Відлучення від ложа означало припинення прав та обов'язків на інтимні стосунки між подружжям, що започатковувало презумпцію «не батьківства» чоловіка щодо дитини, зачатої в період такого відлучення [1; 2].

Щодо його поширення на територію України, то в 1914 р. Звід Законів Російської імперії було доповнено положенням, яким надавалися можливості встановлення сепарації – вимога одного з подружжя про відновлення спільного життя могла бути відхилена іншим з подружжя, якщо спільне проживання є для нього нестерпним. Радянське законодавство, врегульовуючи розлучення, не містило норм про встановлення режиму окремого проживання подружжя [8, с. 41]. І тільки з прийняттям СК України інститут окремого проживання подружжя був закріплений у вітчизняному законодавстві.

Загалом, залежно від рівня розвитку суспільства простежуються наступні зміни в розумінні поняття «сепарація»:

1) сепарація як узаконення окремого проживання подружжя, оскільки був встановлений обов'язок дружини всюди супроводжувати свого чоловіка;

2) сепарація як заперечення розлученню, тобто фактичне припинення шлюбних відносин, внаслідок заборони розірвання шлюбу, а, отже, неможливості укладення нового шлюбу та виникнення інших незручностей, породжених такою заборону;

3) сепарація як альтернатива розірванню шлюбу, тобто їхнє паралельне існування.

Інститут окремого проживання подружжя запроваджений у законодавстві Франції, Швейцарії, Бельгії, Іспанії, Португалії, Данії, Фінляндії, Норвегії, Польщі.

Відповідно до ст. 119 СК України за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання в разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. Режим окремого проживання припиняється в разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя [6].

Вітчизняні вчені не можуть дійти згоди щодо необхідності існування режиму окремого проживання подружжя.

Так, З. В. Ромовська розглядає сепарацію як крок до розірвання шлюбу і стверджує, що цей інститут має на меті запобігти розірванню шлюбу та захистити інтереси конкретної особи, дітей, подружжя. Підтримують таке нововведення в сімейному законодавстві В. І. Борисова, І. В. Жилінкова, В. М. Крижна [5, с. 148].

Противники інституту окремого проживання подружжя є, зокрема, це розробники науково-практичного коментаря до СК України під редакцією Ю. С. Червоного. Науковці наголошують на тому, що чоловік і жінка, які є подружжям, не порушуючи правил про спільне вирішення питань життя сім'ї, можуть мати різне місце проживання відповідно до законодавчого принципу вільного вибору місця проживання відповідно до норм Основного Закону (ст. 33) та цивільного законодавства (ст. 29 ЦК) і для цього немає необхідності застосовувати режим окремого проживання подружжя. Режим окремого проживання подружжя не означає фізичне перебування осіб, які є подружжям, у різних за адресою чи географією місцях [4, с. 91].

На нашу думку, введення в сімейне законодавство України інституту окремого проживання подружжя є позитивним моментом, оскільки його встановлення дозволить вберегти одруження від прийняття поспішних, невважених рішень, допоможе зберегти сім'ю та захистити майнові інтереси подружжя.

Справи щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя не є досить поширеними, на жаль, статистика щодо

розгляду таких справ офіційно не ведеться. Підставою відсутності судової практики в Україні щодо встановлення сепарації, на думку М. М. Ясинок, є наявність низького рівня матеріального забезпечення основної маси населення, юридичної необізнаності про режим окремого проживання не лише пересічних громадян, а й юристів [10, с. 116].

На цей момент стан сепарації не вимагає державної реєстрації. Однак, серед науковців поширена думка про те, що режим окремого проживання є актом цивільного стану, який повинен підлягати державній реєстрації. Так, відповідно до ст. 49 ЦК України актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків [9]. Отже, режим окремого проживання подружжя відповідно до ч. 1, 2 ст. 49 ЦК України є актом цивільного стану, оскільки їхній перелік є невичерпним.

Тому вважаємо доцільним доповнити ч. 3 ст. 49 ЦК України, в якій серед актів цивільного стану, які підлягають державній реєстрації, зазначити і встановлення та припинення сепарації.

Актуальним залишається питання співвідношення сепарації та розірвання шлюбу за законодавством України. Так, виділяють три моделі врегулювання сепарації у різних країнах:

1) ґрунтується на самостійності інститутів сепарації та розірвання шлюбу;

2) модель, під час застосування якої не розрізняють підстав для сепарації та розірвання шлюбу; саме подружжя повинно зробити вибір щодо застосування того чи іншого інституту;

3) модель, яка виходить із визнання безпосередньої залежності розірвання шлюбу від сепарації, тобто той із подружжя, хто бажає розірвати шлюб, повинен деякий час знаходитись у стані сепарації, оформленої рішенням компетентного органу [3, с. 117–118].

За законодавством України інститути окремого проживання і розірвання шлюбу є самостійними, оскільки встановлені різні підстави їхнього застосування, а саме рішення про розірвання шлюбу суд приймає, якщо його подальше збереження суперечить істотним інтересам одного з подружжя чи їхніх дітей, а підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя є неможливість чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно.

Крім того, ці інститути породжують різні правові наслідки. У разі розірвання шлюбу виникають правові наслідки немайнового характеру (можливість укладення повторного шлюбу, повнення шлюбу, зміна прізвища, виключення із спадкоємців першої черги) та майнового характеру (розподіл майна, аліменти). При встановленні режиму окремого проживання подружжя такими правовими наслідками є блокування презумпції батьківства в разі народження дитини після спливу десяти місяців встановлення судом такого режиму та блокування презумпції спільної сумісної власності на майно. Крім того, після набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу чоловік та дружина можуть укласти повторний шлюб, а при сепарації це неможливо, оскільки після припинення режиму окремого проживання подружжя може існувати й надалі.

Одним із найбільш проблемних питань сепарації є визначення підстави встановлення режиму окремого проживання подружжя. Її певною мірою окреслено законодавством: неможливість чи небажання чоловіка і дружини проживати спільно.

Зарубіжна судова практика застосовує інститут сепарації за наявності таких обставин, як хвороба одного з подружжя (наприклад, психічна, коли перебування з такою особою є небезпечним, або безпліддя); відмова одного з подружжя від співжиття; алкоголізм; наркоманія дружини або чоловіка; ве-

лика різниця між ними у віці та зумовлені цим розбіжності в поглядах; належність одного із подружжя до різних сект чи субкультур; інших підстав, що призвели до розладу відносин між подружжям [7, с. 112].

Матеріали соціологічних досліджень дозволяють зробити висновок, що при небажанні подружжя проживати разом мова йде про алкоголізм, непристосованість молодого подружжя до самостійного життя, прорахунки в сімейному вихованні майбутнього подружжя, статевої несумісності.

Неможливість проживати спільно означає, що подружжя не може проживати разом через певні об'єктивні обставини (хвороба одного з подружжя; відмова одного з подружжя від співжиття; велика різниця у віці та зумовлені цим розбіжності в поглядах; належність одного із подружжя до різних сект чи субкультур тощо), а небажання означає, що в подружжя відсутнє прагнення до спільного проживання, воно суперечить їхній волі, хоча об'єктивно може бути цілком можливим (втрата поваги один до одного, непорозуміння, негідна поведінка одного із подружжя, непристосованість молодого подружжя до самостійного життя тощо);

У той же час «неможливість» та «небажання», незважаючи на їх різний змістовий характер, юридично зводяться до одного – тимчасового непроживання і невідтримання подружжям своїх подружніх стосунків без розірвання шлюбу.

Викликає гострі дискусії також питання, щодо можливості надання повноважень щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя, окрім суду, органам ДРАЦСу та нотаріусам. Ми вважаємо, що встановлення сепарації неможливе органами ДРАЦСу у випадку згоди обох з подружжя та відсутності неповнолітніх дітей (як рідних, так і усиновлених). Щодо встановлення сепарації нотаріусами, вважаємо, що нотаріуси, одним із повноважень яких є посвідчення правочинів, можуть лише посвідчити договори між подружжям щодо сплати аліментів на утримання дитини та визначення її місця проживання й участі в її вихованні того з подружжя, який не буде проживати з нею тощо. За допомогою такого договору будуть усунуті законодавчо не врегульовано питання участі подружжя у вихованні дітей під час сепарації, а також вимоги про місце проживання дітей у цей час.

На законодавчому рівні також не закріплено граничний строк встановлення сепарації. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що в Англії цей період становить п'ять років, у Франції, Італії – шість, у Німеччині – три роки.

В українських науковців на це питання також немає однозначної відповіді. Так, Т. М. Лежнєва, С. В. Чернопятів вважають, що встановлювати якийсь чітко визначений строк недоцільно, оскільки сепарація пов'язана із підставами, що можуть тривати невизначений час. Тому режим окремого проживання є і має залишатися безстроковим [3, с. 118–119].

На противагу їм В. С. Гопанчук пропонує встановити максимальний період часу, протягом якого може діяти режим окремого проживання – три роки – загальним строком позовної давності [2, с. 83]. Ми погоджуємося з такою думкою, оскільки вважаємо, що так зване «обмежене» розлучення вноситиме в правове поле проблеми визначення особистих немайнових та майнових правовідносин подружжя.

Правовими наслідками встановлення сепарації є, по-перше, блокування презумпції батьківства в разі народження дитини після спливу десяти місяців встановлення судом такого режиму та, по-друге, блокування презумпції спільної сумісної власності на майно. Так, сепарація заперечує презумпцію батьківства в разі народження дитини після спливу десяти місяців встановлення судом такого режиму. А це означає, що походження

дитини визначатиметься відповідно до вимог, встановлених главою 12 розділу III СК України. Крім того, майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі, але це не звільняє сторони від доказування часу його придбання, за які кошти, із яких джерел тощо.

Висновки. Інститут сепарації є юридичним закріпленням одного з проявів права кожного з подружжя на особисту свободу. Цей інститут відомий зарубіжній правовій практиці, де він широко застосовується. Однак в Україні інститут окремого проживання подружжя не отримав належного законодавчого врегулювання і потребує подальшого вдосконалення з метою його ефективного застосування.

Подальші дослідження сепарації можуть відбуватися в таких перспективних напрямках, як удосконалення підстав встановлення та припинення режиму окремого проживання; розгляд питання про розширення змісту цього режиму, про можливість запровадження диспозитивності змісту сепарації; удосконалення порядку встановлення та припинення режиму окремого проживання, надання функцій щодо встановлення такого режиму органам ДРАЦСу та нотаріусам; можливість встановлення такого режиму за договором тощо.

Література:

1. Аблітіпова Н. А. Сепарація як крок до розірвання шлюбу / Н. А. Аблітіпова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 1–8.
2. Гопанчук В. С. Встановлення режиму окремого проживання подружжя / В. С. Гопанчук // Вісник прокуратури. – 2008. – № 2. – С. 82–87.
3. Лежнева Т. М. Поняття та зміст режиму окремого проживання подружжя / Т. М. Лежнева, С. В. Черноп'ятов // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 117–121.
4. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного. – К. : Істина, 2003. – 461 с.
5. Сімейне право України : підручник / [Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова, В. М. Крижна, Я. В. Новохатська та ін.]; за ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 288 с.
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доп. // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
7. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / З.В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 432 с.
8. Труба В. І. Проблеми правового регулювання та перспективи розвитку встановлення режиму окремого проживання подружжя / В. І. Труба // Вісник Одеського національного університету. Сер. «Правознавство». – 2008. – № 10. – С. 40–46.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. із змінами і доп. // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
10. Ясинок М. Режим окремого проживання подружжя – новий вид справ у окремому провадженні / М. Ясинок // Право України. – 2008. – № 5. – С. 114–118.

Цимбалюк В. І. Актуальные вопросы правового регулирования режима отдельного проживания супругов в семейном законодательстве Украины

Анотация. В статье исследуется правовая природа режима отдельного проживания супругов. Проанализирован исторический аспект ее возникновения. Приведены критерии разграничения институтов расторжения брака и сепарации. Определены направления совершенствования семейного законодательства.

Ключевые слова: режим отдельного проживания супругов, сепарация, семейное право.

Tsybaliuk V. Current issues of legal regulation for separation of spouses in family law Ukraine

Summary. The article examines the legal nature of the regime of separation of the spouses. Analyzed the historical aspect of its appearance. Shows distinction between institutions divorce and separation. Directions improve family law.

Key words: mode separation of marriage, separation, family law.